Využitie národopisných paralel pri rekonštrukcii stavebných techník objektov dedinskej usadlosti v stredoveku

MILAN HANULIAK

Pri pokusoch o dispozičnú, konštrukčno-stavebnú a funkčnú interpretáciu stredovekých objektov dedinských usadlostí, odkrytých pri archeologických výskumoch, narážame na celý rad problémov (porovnaj Vencl 1968, s. 490—507). Od úspešnosti ich prekonania je priamo závislá hodnotová stránka našich poznatkov, nevyhnutná k detailnejšiemu osvetleniu najbližšieho životného a pracovného prostredia človeka. Obzvlášť markantne sa naznačené nedostatky prejavujú vo vrchnostredovekom období. V jeho priebehu sa odohral dynamický proces pretvorenia dovtedajšej formy obytných a hospodárskych objektov do takej podoby, v akej pretrval za účasti minimálnych zmien prakticky až do súčasnosti. Archeologicky postrehnuteľné doklady objektov z tohoto obdobia sú v teréne obmedzené zväčša iba na nevýrazné zhluky kameňov, kolových jám a rôznou mierou kompletné ich systémy. Aj ony sú pri aplikácii tradičných interpretačných postupov vhodné iba na skonkrétnenie predstáv o dispozícii stavieb a formách ich základov. Pri pokusoch o rekonštrukciu nadzemných častí objektov, vybudovaných z menej trvácnych materiálov, sme odkázaní iba na nízky počet nepriamych dokladov, čím sa spektrum i kvalita našich poznatkov výrazne redukuje.

Východiskom k dosiahnutiu exaktnejších výsledkov v poznatkoch sú národopisné paralely. Poskytujú možnosť získania priamych dokladov z obdobia predošlých troch—štyroch generácií (Kovačevičová 1967, s. 417). Za predpokladu prežívania kultúrnych javov na podklade tradícií a kontinuity vývoja aj hlbšie do minulosti (Frolec 1975b, s. 342). Úplnosť našich poznatkov ďalej vhodne dokresľujú písomné pramene archívneho charakteru, v menšej miere aj ikonografický materiál (Kovačevičová 1970, s. 421—427; Horváth 1981, s. 38). Preverenie pozitívnych čŕt národopisných paralel a oprávnenosti ich využitia v úzkom kontexte s archeologickým pramenným materiálom bude cieľom i náplňou tohto príspevku.

Pre obytný dom, ako základnú jednotku dedinskej usadlosti, je príznačné tesné previazanie jeho základnych elementov, akými sú: pôdorysná dispozícia, konštrukčno-stavebné detaily, druh stavebného materiálu a funkčné využitie interiérových priestorov. Príkladom toho je aj objekt 57b z 2. štvrtiny 16. stor. odkrytý v Chľabe (obr. 1). Na základe dispozície sa radí do skupiny trojpriestorových uhlových domov. Za prispenia nepriamych indícií a analógií z iných preskúmaných lokalít môžeme miestnosť C, s plošnou výmerou 12,5 m^2, obohatenú a zahĺbený suterén so šikmo sa zvažujúcim vstupom, označiť za komoru (obr. 2, 9). V lineárnom smere napojená miestnosť A, o ploche 36 m^2 so vstupom do obytného domu, plnila funkciu siene (Nekuda 1975, s. 37; Frolec 1975a, s. 51). Funkcia poslednej z miestností B, s plošnou výmerou 27 m^2, bola hypoteticky určená ako izba (Hanuliak 1986).

Pri interpretácii obytného objektu z konštrukčno-stavebného hľadiska

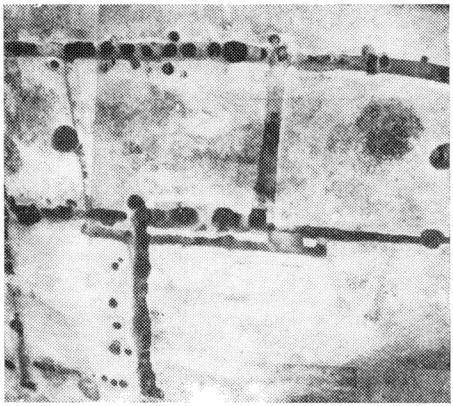

Obr. 1. Chľaba, okr. Nové Zámky. Objekt 57b v superpozícii s obj. 57a.

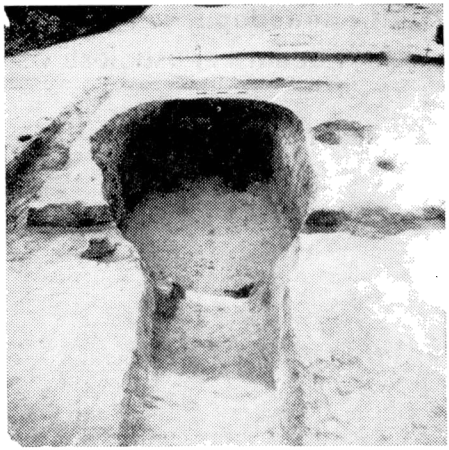

Obr. 2. Chľaba, objekt 57b.

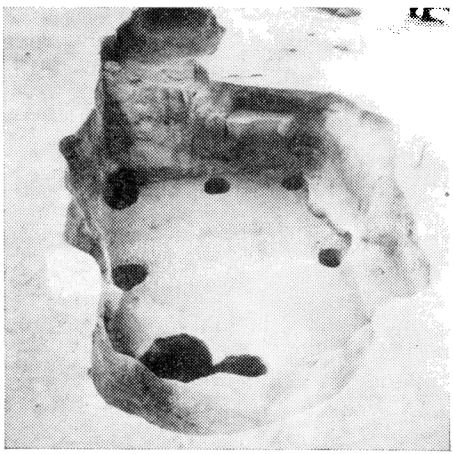

Obr. 3. Chľaba. Objekt 48.

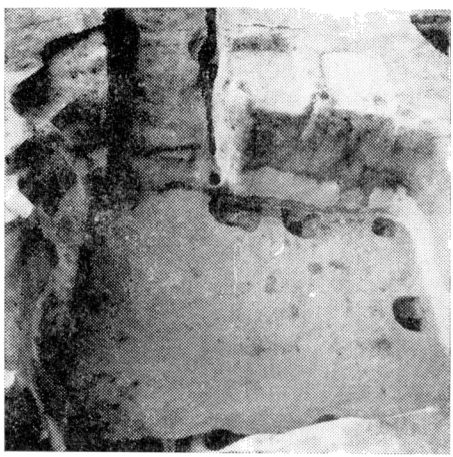

Obr. 4. Chľaba. Objekt 49.

musíme vychádzať predovšetkým z najvýraznejšie zachovaného dokladu. Je ním základ žľabovitej formy široký miestami 15—35 cm a hlboký 15—20 cm. V jeho dne sú zapustené kolové jamy o priemere 15—25 cm. Uvedenými konštrukčnými detailami sa objekt spája so stavbami vybudovanými na úrovni terénu. Do ich počtom obmedzenej skupiny archeologického fondu patrí aj napr. budova zo Šakvic na Morave a Csepelya v Maďarsku (Novotný 1975, s. 72—79; Kovalovski 1969, s. 251). Charakter zachovaného žľabu s absenciou zvyškov kameňa a malty vylučuje použitie tohoto materiálu k vybudovaniu obvodových múrov, základov, či podmurovky. Použitie kameňa vylučuje tiež celkový charakter geografického prostredia a prírodných pomerov južnoslovenskej oblasti. Ako tradičný stavebný materiál sa tu po celý stredovek presadzovala predovšetkým hlina kombinovaná s drevom i hlina samotná v celom rade variantov (Mruškovič 1975, s. 30; Mencl 1980, s. 10—17).

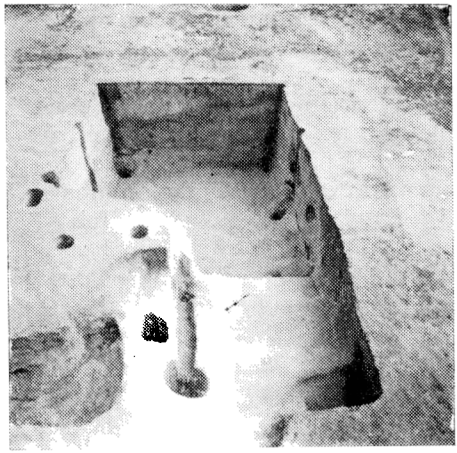

Obr. 5. Chľaba. Objekt 61.

Obr. 6. Chľaba. Objekt 69.

Obr. 7. Chľaba. Objekt 83.

Obr. 8. Chľaba. Objekt 103.

V prípade chľabianskeho objektu by ako jedna zo stavebných techník prichádzala do úvahy stĺpová konštrukcia stien. Je známa nielen v tomto regióne, ale aj na priľahlom území Börzsönya, Matranských vrchov a Bukových hôr, či v širšej podunajskej oblasti vôbec (Halász-Suda 1977, s. 309—355; Bakó 1978, 44—51; Strelec 1984, s. 145). Princípom konštrukcie sú vertikálne osadené stĺpy spevnené priečne štyrmi až piatimi radmi začapovaných žrdí. Medzi nimi sa zvislo prepletalo agátové, vŕbové, topoľové prútie, zriedkavejšie prútie z viniča a štiepaná dubová tyčovina. Typickosť tejto konštrukcie omazanej hlinou vyniká najmä v prostredí s častými povodňami, v ktorom sa pertraktovaný dom z Chľaby nachádzal (Mjartan 1970, s. 94; Horváth 1981, s. 42). Menej pravdepodobné je použitie zrubovej konštrukcie. Zhotovenie stien touto technikou z tvrdého a krivoľakého dreva listnatých stromov, vyžadujúceho pri primitívnych možnostiach jeho opracovania omazanie hlinou, môžeme vylúčiť

(Souček 1973, s. 647). Rovnako ako v predchádzajúcom prípade sa aplikácii prieči úplná absencia mazanice s odtlačkami prútia a driev, ktorej značné kvantum v oboch prípadoch musíme predpokladať.

Pri objekte 57b z Chľaby môžeme vcelku oprávnene uvažovať o použití dokonalejšej stavebnej techniky. Jej konštrukčným prvkom sú zvislé, zvyčajne neotesané stĺpy z tvrdého dreva, zarazené do zeme vo vzdialenosti 100—150 cm od seba. V hornej časti bývajú často prepojené horizontálnou obvodovou hradou (Mruškovič 1975, s. 26, 31; Mjartan 1975, s. 897). Žľabovitá forma základu v našom prípade naznačuje na zapustenie stĺpov do horizontálnej hrady aj na spodnom obvode. Dôvodom k tomu mohla byť snaha po zabezpečení vyššej stability celej konštrukcie. Hmotu steny mohla tvoriť hlína aplikovaná tromi základnými technikami (Mencl 1980, s. 10—12; Polonec 1972, s. 56). S prihliadnutím na sociálny aspekt, uvažujeme o vybudovaní stien z váľkov ako o najdokonalejšej a najprogresívnejšej z nich. Váľková technika totiž úzko súvisí so vznikom a vývojom kolových konštrukcií. Jej aplikácia sa oprávnene predpokladá v prípadoch odkrytých kolových stavieb bez zachytených dokladov vyplietaných a zrubových stien (Mruškovič 1975, s. 33). Potvrdením spolupatričnosti opornej stĺpovej konštrukcie a hlinenej váľkovej steny sú písomné pramene z neskoršieho obdobia. Spomínajú sa v nich domy vybudované z váľkov s 24 i 32 dubovými stĺpmi v jadre obvodových stien (Mruškovič 1975, s. 33, 68—69).

Budovanie stien z váľkov patrí medzi najstaršie stavebné techniky. Elipsovité bochníky z hliny premiešanej sekanou slamou a hrubšími plevami mali pri hrúbke ca 25 cm, priemer 35—45 cm. Kládli sa v surovej hmote na šírku múru. Nerovnosti vo vertikálnej úrovni stien sa dodatočne opracovávali nástrojmi a zatierali hlinou (Mruškovič 1975, s. 52, 75). Vyššia konzistencia stien sa zabezpečovala klasovitým spôsobom ukladania váľkov, previazaním ich radov zväzkami prútia, slamy, trstiny a začapovaných žrdí (Mjartan 1970, s. 98; Polonec 1972, s. 56; Horváth, 1976, s. 59; Mencl 1980, obr. 72).

Vybudovaniu stien objektu 57b z nepálených tehál odporuje absencia ich spoločného výskytu so stĺpovou konštrukciou a svedectvo o masovejšom rozšírení tehál od 2. polovice 18. stor. Aj v tejto fáze bol výskyt nepálených tehál viazaný predovšetkým na meštiansko-remeslnícke prostredie (Horváth 1976, s. 60). Staršie doklady archívneho a ikonografického materiálu zatiaľ chýbajú. V archeologickom materiáli sa zasa z objektívnych dôvodov nemohli zachovať (Kovačevičová 1967, s. 427; Habovštiak 1985, s. 95).

Pri objekte 57b boli z váľkov kombinovaných so stĺpovou konštrukciou vybudované pozdĺžne obvodové múry. Priečne obvodové steny a priečky boli podľa zachytených dokladov postavené kombináciou iných konštrukčno-stavebných techník a materiálov (obr. 9). Stena na severnom okraji komory mohla byť napr. vybudovaná iba z váľkov bez opornej stĺpovej konštrukcie, či technikou vykladania alebo nabíjania. Rovnakým spôsobom bola zrejme postavená priečka medzi komorou a sieňou s tým rozdielom, že do jej základu bol zapustený drevený trám. Doklady o odlišných spôsoboch riešenia stien na jednom ky o jednoduchších a nenáročnejších technikách aplikovaných predovšetkým a tom istom objekte nachádzame aj v národopisných materiáloch. Sú to zmienna stenách dostatočne chránených pred dažďom a podružných z hľadiska statického zaťaženia (Kovačevičová 1981, s. 66; Podoba 1983, s. 239).

V prostredí hlinených stien domov sa značná pozornosť venovala konštrukcii striech a druhu použitej krytiny. Z dôvodov nižšej pevnostnej stability hlinených múrov sa váha strešnej konštrukcie prenášala na terén prostredníctvom sochových stĺpov. Išlo o dva protistojace stĺpy umiestnené v strede čelnej a

zadnej steny ako sme to zachytili pri objekte 57b (obr. 1, 9). Bývali najčastejšie z kmeňa agátu, lebo sa z dostupných druhov drevín pokladal za najtrvanlivejší. Sochové stĺpy boli horizontálne prepojené slemenom. Spoločne tvorili oporu strešného krovu. V južnoslovenskej oblasti sa krov poväčšine zhotovoval z trvácneho a dostatočne pevného agátového dreva, ktorého tu bol dostatok (Kovačevičová 1967, s. 421; 1981, s. 69; Mjartan 1970, s. 93; 1975, s. 906; Polonec 1972, s. 78). Krytinou striech chrániacou steny pred deštrukciou z prevlhnutia, bola po staročia slama. Vysoká frekvencia jej použitia v nížinatom prostredí bola ovplyvnená sčasti aj charakterom dreva listnatých stromov, ktoré nebolo vhodné k zhotovovaniu šindľovej krytiny. Slamená krytina mala pritom dostatočne dlhú trvácnosť. Kvalitne uložená strecha z cca 4—5 tisíc viazanic vydržala bez opravy 25—30 rokov (Szabó 1969, s. 34—37; Horváth 1976, s. 64; Mruškovič 1976, s. 70). V pridunajskej oblasti južného Slovenska, kde leží aj lokalita Chľaba, boli v minulosti strechy budov pokrývané tiež trstinou pre jej vysokú kryciu schopnosť, ľahké viazanie do dlhých zväzkov a strihanie do požadovaných tvarov (Mencl 1980, s. 15). Uprednostňovanie trstiny voči slame ovplyvnila jej dostupnosť aj tým vrstvám pospolitého ľudu, ktorého príslušníci nevlastnili pôdu a nemali tak priamy prístup ku slame (Mruškovič 1976, s. 71).

K spresneniu úrovne majetkovo-sociálneho postavenia obyvateľov dedinských usadlostí nie sú naporúdzi priame doklady, i keď na druhej strane jestvuje dostatok zmienok písomného charakteru o značnej diferenciácii v dedinskom prostredí v 14.—15. stor. Je logické predpokladať, že sa zmienené rozdiely preniesli aj do vonkajšieho charakteru obytných stavieb, reprezentovaného veľkosťou, druhom použitého materiálu a konštrukčno-stavebných techník (Ruttkay 1981, s. 25; Habovštiak 1975, s. 79). Možnosti priameho postrehnutia týchto diferenciačných čŕt v archeologickom materiáli sú výrazne obmedzené. Aj v prípade chľabianskeho objektu 57b z 2. štvrtiny 16. stor. sa opierame iba o nepriame indície. Patrí k nim poloha obytného domu situovaného v bezprostrednej blízkosti sakrálnej stavby z 1. štvrtiny 16. stor. a priama lineárna naviazanosť frontálnej steny domu na kostolnú ohradu (Zábojník 1980, s. 279). Ďalším dokladom je výnimočnosť uhlovej dispozície domu v danom regióne i chronologickom úseku so špecifickým usporiadaním miestností voči predpokladanej komunikácii. V neposlednom rade je potrebné uviesť aj analógie z iných preskúmaných lokalít z územia susedného Maďarska, ktoré dovoľujú pertraktovaný dom spojiť s cirkevnou osobou, spravujúcou tamojšiu farnosť (Holl 1970, s. 51; Holl-Parádi 1982, s. 131). Našej interpretácii neodporuje na prvý pohľad nenáročná konštrukčno-stavebná technika. Veď písomné pramene prinášajú nemálo dokladov o tom, že cirkevné stavby mali v minulosti prevažne rustikálny charakter. Neodlišovali sa veľmi od objektov ľudového staviteľstva už aj preto, že vznikali v dedinskom prostredí za účasti miestnych staviteľov z radov pospolitého ľudu (Horváth 1976, s. 64; 1981, s. 46).

Popri obytnom dome s dominantným postavením v dedinskej usadlosti prináleží značný význam hospodárskym objektom, dotvárajúcim celkový charakter životného a pracovného prostredia. K najvýznamnejším spomedzi nich patrili stodoly, slúžiace na uskladňovanie obilovín a krmovín. Z protipožiarných dôvodov sa nestavali v blízkosti obytných domov, ale obďaleč. Po zvážení dostupných indícií je možné predpokladať, že sa objekt tohto funkčného zatriedenia odkryl aj v Chľabe. Od osi obytného domu bol netypicky vychýlený o 3 m a od priamej línie o 45° (obr. 9). Patrí do počtom obmedzenej skupiny jednopriestorových objektov s nepravidelným pôdorysom (Strelec 1984, s. 157). Anomáliu pôdorysnej dispozície, zachytenú archeologickým výskumom, mohol

sčasti ovplyvniť aj spôsob podkladania stĺpov opornej konštrukcie kameňmi, s ktorým sa pri stodolách stretávame (Hyčko 1978, s. 67). Konštrukcia stien stodôl je typická nenáročnosťou na kvalitu materiálu. Oporou bývá systém naopracovaných stĺpov z dreva listnatých stromov, vertikálne vypletených prútmi, či štiepanou tyčovinou. Z dôvodov zabezpečenia prúdenia vzduchu sa steny neomazávali hlinou. Krytinou striech sochového krovu bývala najčastejšie slama (Mruškovič 1960, s. 452; Mjartan 1975, s. 897).

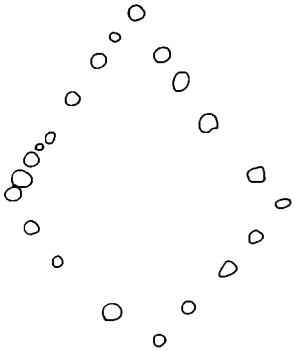

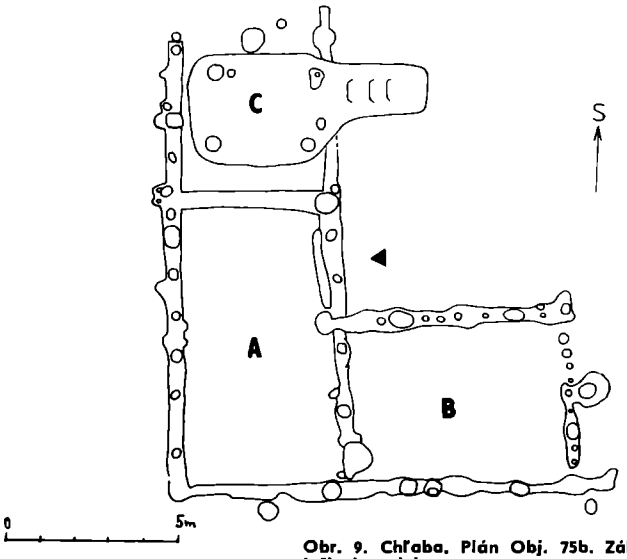

Obr. 9. Chľaba. Plán Obj. 75b. Základy domu komorového typu a sev. ležiaci stodoly.

Súčasťou dedinskej usadlosti bývali pomocné hospodárske stavby ako maštale, chlievy, šopy a kôlne. Písomné pramene ich existenciu v minulosti potvrdzujú (Szabó 1969, s. 24—26, 44—48). Neprezrádzajú však nič bližšie o frekvencii ich výskytu, priestorovom rozmiestnení v rámci hospodárskej časti dvora, tektonike a stavebnom materiáli (Hyčko 1978, s. 54; Habovštiak 1985, s. 103). Úspešnosť pokusov o zachytenie objektov tradičnými archeologickými metódami je pomerne nízka. Príčinou môže byť charakter týchto objektov, známy z etnografických materiálov. Stavby tohoto druhu bývali iba nepatrne zahĺbené do terénu, čím sa nepriamo potvrdzuje aplikácia ľahkých

stĺpových, či rámových konštrukcií s vypletenými stenami. Na pokrývanie striech sa používal materiál poskytovaný okolitým prírodným prostredím bez väčšieho nároku na dodatočné technické úpravy (Kovačevičová 1967, s. 424; Mruškovič 1975, s. 40).

Jediným druhom hospodárskych objektov, ktorý môžeme v teréne bez väčších problémov identifikovať, sú podpivničené komory. Od vrcholného stredoveku tvoria súčasť trojpriestorových domov (obr. 2, 9). Na obytnú časť sa

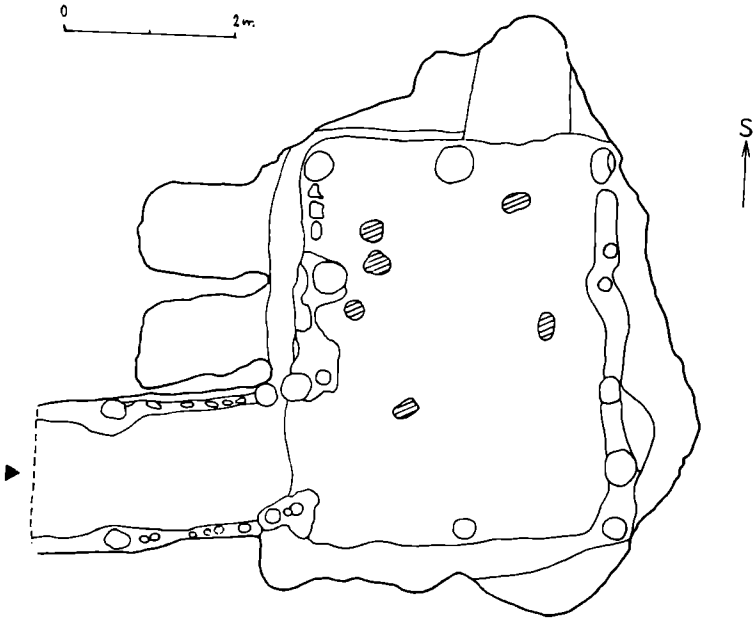

Obr. 10. Chľaba. Plán objektu 49.

pripájajú v pozdĺžnej osi, alebo kolmo na ňu. Samostatne stojace objekty sú zriedkavejšie, no v dedinskom prostredí sa s nimi stretávame doposiaľ (Mencl 1980, obr. 82—84). Slúžili na uskladňovanie zásob, ktoré pre potrebu špecifických podmienok nemohli byť uložené v priestore obytného domu. Z protipožiarných dôvodov boli samostatne stojace komory vzdialené od obytných objektov, súčasne však v bezpečnostnej vzdialenosti chránené pred vylúpením (Füzes 1982, s. 190). Vo väčšine prípadov sú to dvojpodlažné stavby. V Chľabe sa odkrylo šesť objektov tohto typu štvorcovej i obdĺžnej dispozície z 2. polovice 14.—15. stor. Osamotené postavenie chľabianskych komôr je v prípade objektu 61 a 103 nepriamo potvrdené rozmerom pozdĺžnej osi, presahujúcej bežnú šírku obytných domov v tomto období i priečnym napojením vstupu do suterénneho podlažia pri objekte 49 a 61 (obr. 4, 5, 8, 10).

Spodné podlažia komôr boli do sprašového podlažia zahĺbené 110 až 160 cm. Sprístupnené boli šikmo sa zvažujúcim vstupom obohateným o schodíky vytesané do hliny (obr. 5—7). Proti nežiadúcim poveternostným vplyvom boli chránené ľahkou drevenou konštrukciou a dverami uzatvárajúcimi interiér (obr. 4, 6, 7, 10, 11; Škabrada 1978, s. 364). Suterénny priestor bol vlhký a po celý rok najchladnejší z celej usadlosti. Slúžil na uskladňovanie zemiakov, zimnej zeleniny, ovocia, drobného hospodárskeho náradia, sudov s vínom a ka-

pustou (Kšír 1958, s. 260; Pančuhová 1978, s. 121; Parádi 1979, s. 66). Polkruhovité výklenky v stene troch objektov sa používali ako odkladací priestor pre menšie predmety a zásoby, ktoré sa inak vo vlhkom prostredí na dne zahĺbeného priestoru mohli znehodnotiť (obr. 10). Horné podlažia zasa slúžili na uskladnenie obilia, údenín, masti, strukovín, sušeného ovocia a osiva. Okná boli preto konštruované tak, aby sa zamedzilo prenikaniu nadmerného slnečného tepla a vlhkosti spätej so zrážkovou činnosťou (Hyčko 1978, s. 77; Füzes 1982, s. 181).

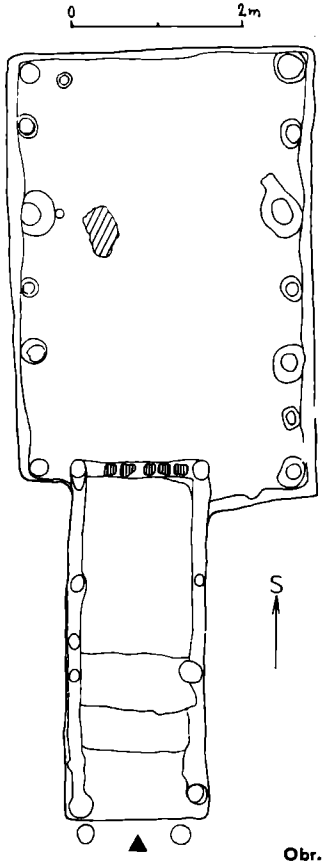

Obr. 11. Chľaba. Plán objektu 83.

Steny komôr z Moravy a susedného Maďarska bývali vybudované z kameňa (Nekuda 1972, s. 12—45; 1975, s. 85). Voľbu stavebného materiálu tu mohli ovplyvniť protipožiarne zásady a charakter prírodného prostredia s bežným výskytom vhodného druhu kameňa. Je tiež pravdepodobné, že tu išlo a zamernú aplikáciu staticky konzistentnejšieho materiálu, umožňujúceho pri dostatočne pevných stenách vybudovať dvojpodlažný objekt.

Spodné podlažia objektov odkrytých v Chľabe, objektu 5 zo Sárvalya a objektu z Nagyvászony-Csepelya v Maďarsku boli zahĺbené do sprašového podložia (Parádi 1979, s. 65—66; Hanuliak-Zábojník 1981, s. 56). Po obvode interiérov týchto priestorov bol rozložený systém drevených stĺpov s maximálnym priemerom 46 cm, zapustených do dna až 90 cm (obr. 3—8, 10—11).

Funkcia stĺpov nie je v dostatočnej miere objasnená. Do úvahy prichádza možnosť ich využitia vo forme podpier trámov dreveného stropu i oporného systému obloženia stien prúteným výpletom, či došteným obkladom, slúžiacich k dokonalejšiemu odizolovaniu interiéru (Hanuliak 1982, s. 103—107).

Celkový charakter systému stĺpov dovoľuje tiež uvažovať o ňom ako o pomocnom konštrukčnom systéme spevňujúcom steny vybudované z hliny použitím bežných stavebných techník. Nepriamym dokladom toho môže byť 70 cm mocný a charakterom jednotný zásyp kompaktnej hliny postrádajúci akékoľvek nálezy, uložený v spodnej časti objektu 49. Pri mocnosti 40 cm by jeho celková kubatúra postačovala na vybudovanie hlinených obvodových stien minimálne do výšky 170 cm (Hanuliak-Zábojník 1981, s. 57). Kombináciou hlinenej steny so systémom stĺpovej konštrukcie bola zrejme zabezpečená dostatočná stabilita obvodových stien, ktoré si bez ohrozenia z deštrukcie udržali potrebnú pevnosť aj v nadzemných partiách. Zahĺbenie interiérov dolnych miestností do podložia môžeme tiež považovať za jednu z možností ako pri aplikácii menej stabilných konštrukčno-stavebných techník a materiálov možno vybudovať dvojpodlažný hospodársky objekt s dvoma priestormi s rozdielnymi skladovacími podmienkami.

V predchádzajúcich pasážach príspevku sa potvrdila aktuálnosť použitia národopisných paralel pri rekonštrukcii celkového charakteru i stavebných techník objektov dedinskej usadlosti v období vrcholného stredoveku. Je nesporné, že v takejto forme prezentovaný obraz vyniká potrebnou plastickosťou a ucelenosťou. V značnom rozsahu dopĺňa torzovitosť dokladov získaných v teréne archeologickým výskumom. Pri nedostatku podkladov k posúdeniu miery reálnosti vytvoreného obrazu v pomere k situácii v 14.—16. stor. je potrebné pri zovšeobecňovaní uvedenej pracovnej metódy pristupovať s istou rezervou a dávkou opatrnosti.

Literatúra

Bakó, F., 1978: Paraszthházak és udvarok a Mátra vidéken. Budapest.

Frolec, V., 1975a: Pokus o etnografickou interpretaci archeologických výzkumů středověké zemědělské usedlosti. In: AH 1. Brno, s. 49—52.

Frolec, V., 1975b: K otázce vztahu mezi archeologickými a etnografickými doklady vesnického obydlí. AR XXVII, s. 342—345.

Füzes, E, 1982: Freistehende Speicher in Westungarn. In: Acta Ethnographica Acad. Sci. Hung. 31. Budapest, s. 181—195.

Habovštiak, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.

Halás, P.—Suda, V., 1977: A népi építészet és a lakás használat változása a Börzsöny vidéken. In: Studia Comitatensia 5. Szentendre, s. 309—355.

Hanuliak, M., 1982: Stredoveké hospodárske objekty z výskumu v Chľabe. In: AH 7. Brno, s. 103—111.

Hanuliak, M., 1986: K stavebno-funkčnej interpretácii obytného objektu z Chľaby. In: AH 11. Brno, v tlači.

Hanuliak, M.—Zábojník, J., 1981: Dva stredoveké objekty na výskume v Chľabe. In: Štúdijné zvesti AÚ SAV 19. Nitra, s. 55—63.

Holl, I., 1970: Mittelalterarchäologie in Ungarn. In: Acta archaeologica Acad. Sci. Hung. 22. Budapest, s. 365—411.

Holl, I.—Parádi, N., 1982: Das mittelalterliche Dorf Sárvaly. Budapest.

Horváth, S., 1976: Ľudové staviteľstvo v oblasti povodia Bebravy. ZSNM 70, Etnografia 17. Martin, s. 48—66.

Horváth, S., 1981: Historické pramene k dejinám ľudovej architektúry. In: Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích. Brno, s. 38—50.

Hyčko, J., 1978: Hospodársky dvor a hospodárske stavby v oblasti Myjavskej pahorkatiny. ZSNM 72, Etnografia 19. Martin, s. 44—80.

Kovačevičová, S., 1967: Historičnosť a typičnosť ľudovej architektúry na Slovensku. SN 15, s. 417—448.

Kovačevičová, S., 1970: Ikonografia ako prameň štúdia ľudovej kultúry na Slovensku. SN 18, s. 393—450.
Kovačevičová, S., 1981: Stavebný materiál, technika, konštrukcia stien a krovu obydlia na Slovensku. In: Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích. Brno, s. 61—76.
Kovalovski, J., 1969: Ásatások Csepelyen. In: Veszprém megyei múzeumok közleményei 8. Veszprém, s. 235—251.
Kšír, J., 1958: Lidové stavitelství na Hané. Československá etnografie 6, s. 237—269.
Mencl, V., 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
Mjartan, J., 1970: Váľkový dom v Kútnikoch na Žitnom ostrove. In: ZSNM 64, Etnografia 11. Martin, s. 93—103.
Mjartan, J., 1975: Staviteľstvo. In: Ľud 3/11. Bratislava, s. 897—946.
Mruškovič, Š., 1960: Príspevok k štúdiu ľudových poľnohospodárskych stavieb na Záhorí. SN 8, s. 431—466.
Mruškovič, Š., Stavebné tradície v ľudovej kultúre Záhoria vo vzťahu k susedným etnickým oblastiam. In: ZSNM 69, Etnografia 16. Martin 1975, s. 20—79.
Mruškovič, Š., 1976: Krytina a spôsoby pokrývania striech v ľudovom staviteľstve Záhoria. ZSNM 70, Etnografia 17, Martin 1976, s. 69—89.
Nekuda, V., 1972: Středověká ves Mstěnice. VVM 24, s. 12—45.
Nekuda, V., 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
Novotný, B., 1975: Záchranný výzkum zaniklého dvorce a chat u Šakvic (o. Břeclav). In: AH 1. Brno, s. 61—85.
Pančuhová, V., 1978: Spôsob bývania a využitie priestorov obytného domu v oblasti Myjavskej pahorkatiny. In: ZSNM 72, Etnografia 19. Martin, s. 85—122.
Parádi, N., 1979: Die Keller und Offen der mittelalterlichen Ortschaft Sárvaly. Archaeológiai Értesítö, 106, s. 65—66.
Podoba, J., 1983: Tradičné staviteľstvo v obciach Kostnice a Borský Peter na moravsko-slovenskom pomedzí. In: ZSNM 77, Etnografia 24. Martin, s. 233—255.
Polonec, A., 1972: Typologické znaky ľudovej architektúry v bývalom Tekove. In: ZSNM 66, Etnografia 13. Martin, s. 45—88.
Ruttkay, A., 1981: Stavebná kultúra dedinských sídlisk na Slovensku vo včasnom a vrcholnom stredoveku na základe archeologických výskumov. In: Lidová stavební kultura v československých Karpatech a přilehlých územích. Brno, s. 20 až 31.
Škabrada, J., 1978: Sýpky domu v Pfaffenschlagu ve světle struktury vesnického domu jihočeské oblasti. AH 3. Brno, s. 355—366.
Souček, J., 1973: Materiál a konstrukce v lidovém stavitelství na Slovácku. SN 21, s. 646—650.
Strelec, K., 1984: Typologické znaky a diferenciácia ľudového staviteľstva v južných oblastiach stredného Slovenska v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. In: Zborník SNM 76, Etnografia 22. Martin, s. 117—165.
Szabó, I., 1969: A középkori magyar falu. Budapest.
Vencl, S., 1968: K otázce interpretace pravěkých staveb. AR 20, s. 490—507.
Zábojník, J., 1980: Výskum stredovekého kostola a sídliska v Chľabe. In: AVANS v roku 1978. Nitra, s. 278—280.

Zusammenfassung

Die Auswertung ethnographischer Parallelen bei der Rekonstruktion der ländlichen Bautechniken im Mittelalter

Ziel des Beitrags ist die Beglaubigung der positiven Eigenschaften ethnographischer Parallelen und der Berechtigung ihrer Auswertung in engem Zusammenhang mit den bei archäologischen Untersuchungen in Chľaba freigelegten Objekten ländlicher Anwesen. Das erste dieser Objekte ist ein dreiräumiges Wohnhaus des Kammertyps 57b aus dem zweiten Viertel des 16. Jahrhunderts (Abb. 1, 2, 9). Bei dessen Rekonstruktion hat man in bautechnischer Hinsicht von der Rinnenform der Fundamente auszugehen, die 15—35 cm breit und 15—20 cm tief ist. In die Rinnensohle waren 15—25 cm breite Gruben eingelassen, als Überreste vertikaler, 100 bis 150 cm voneinander entfernter Pfähle. Am oberen und unteren Umfang waren diese in einen horizontalen Wall eingelassen. Die Masse der Wand bestand am ehesten aus walzenförmig aufgetragenem Lehm. In der geschilderten Weise hatte man Längsmauern aufgeführt. Die Quermauern bestanden aus einer Kombination einfacherer Bautechniken und Materiale. Die erfaßten Gruben nach den Stütz-

pfeilern der Säulen-Dachstube befanden sich in der Mitte der Front- und Rückwand des Hauses. Das Dach mochte mit Stroh gedeckt sein. Man kann allerdings nicht einmal die Verwendung von Buschwerk ausschließen, das wegen seiner positiven Eigenschaften und leichten Erreichbarkeit in der gegebenen Region häufig verwendet wurde. Bei der Präzisierung des Niveaus der finanziell-sozialen Stellung des Besitzers dieses Hauses stützt sich der Autor bloß auf indirekte Indizien. Nach der Lage des Hauses 57b gegenüber dem Sakralbau aus dem ersten Viertel des 16. Jahrhunderts und der Kirchenumzäunung, sowie nach Analogien aus dem benachbarten Ungarn handelte es sich wohl um die Unterkunft einer kirchlichen Persönlichkeit, das Verwalters der Pfarre. Dieser Voraussetzung widerspricht nicht einmal der auf den ersten Blick offenkundig rustikale Charakter des rekonstruierten Objektes.

An Wirtschaftsobjekten des ländlichen Gehöftes in Chľaba wurden Spuren einer einräumigen Scheune festgehalten. Sie befand sich in der Nähe des Wohnhauses 57b, atypisch aus der linearen Baulinie des Hofs abweichend (Abb. 9). Wirtschaftliche Hilfsobjekte, wie Groß- und Kleinviehställe, Scheunen und Schuppen konnte die archäologische Untersuchung nicht erfassen. Die Ursache war offenbar ihre leichte, nur unmerklich in das Gelände vertiefte Konstruktion des Säulen- oder Rahmentyps. Die einzige Art von Wirtschaftsobjekten, die sich im Gelände ohne größere Probleme identifizieren lassen, waren Kammern mit Weinkellern (Abb. 3—8, 10, 11). In Chľaba wurden sechs selbständig stehende Objekte dieses Typs aus der zweiten Hälfte des 14.—15. Jahrhunderts freigelegt. Es handelt sich um zweigeschossige Bauten, deren unteres Stockwerk 110—160 cm in das Gelände eingetieft war. Man konnte sie über einen schräg abfallenden Eingang betreten. Dieser Bauteil war gegen unwillkommene Witterungseinflüsse durch eine leichte Holzkonstruktion mit Tür geschützt (Abb. 4, 6, 7, 10, 11). Im Innern des Kellergeschosses der Kammern verlief entlang des Umfangs ein System von maximal 46 cm starken hölzernen Säulen, die bis 90 cm tief in den Boden eingelassen waren (Abb. 3—8, 10—11). Die Funktion dieser Säulen wurde nicht eindeutig geklärt. Möglicherweise stützten sie die Balken der Holzdecke oder dienten der Wandverkleidung zwecks besserer Isolierung des Interieurs. Nicht unwahrscheinlich ist auch die Möglichkeit, daß die Pfähle das stützende Konstruktionssystem der nach traditionellen Bautechniken aus Lehm errichteten Wände bildeten.

Das unter Verwendung ethnographischer Parallelen geschaffene Bild über den Gesamtcharakter und die Bautechniken des besprochenen dörflichen Anwesens verfügt über die erforderliche Plastizität und Geschlossenheit. Es ergänzt vor allem wesentlich die Stückhaftigkeit der im Gelände gewonnenen archäologischen Erkenntnise. Angesichts des Mangels an Unterlagen zur Beurteilung des Maßes der Realität dieses Bildes im Rahmen der Lage des 14.—16. Jahrhunderts, wird es nötig sein, bei der Verallgemeinerung der geschilderten Arbeitsmethodik mit der gebührenden Vorsicht vorzugehen.

Abbildungen:

1. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 57b in Superposition mit Objekt 57a. Blick von Westen auf die Lage aus dem Jahr 1980.
2. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 57b. Detailansicht in das vertiefte Kammerinterieur von Osten. Lage aus dem Jahr 1981.
3. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 48. Blick in das vertiefte Kammerinteriuer von Norden.
4. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 49. Blick in das vertiefte Kammerinterieur von Osten.
5. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 61. Blick in das vertiefte Kammerinterieur von Süden.
6. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 69. Blick in das vertiefte Kammerinterieur von Norden.
7. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 83. Blick in das vertiefte Kammerinterieur von Nordosten.
8. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Objekt 103. Blick in das vertiefte Kammerinterieur von Westen.
9. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Plan des Objekts 57b. Fundamente des Wohnhauses vom Kammertyp und der nördlicher liegende Scheune.
10. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Plan des Objekts 49. Vertieftes Kammerinterieur.
11. Chľaba, Kr. Nové Zámky. Plan des Objekts 83. Vertieftes Kammerinterieur.

Lichtbilder und Zeichnung — M. Hanuliak.